

TURANDOT

M^a Consuelo de Frutos Martínez

Universidade de Santiago de Compostela

mconsuelo.defrutos.martinez@usc.es

[Recibido: 30/10/08; aceptado: 14/11/08]

GOZZI, Carlo (2007) *Turandot* (texto crítico italiano, tradución galega, introdución e notas de Javier Gutiérrez Carou). A Coruña, Biblioteca-Arquivo Teatral “Francisco Pillado Mayor”. Vol. I, 196 páxs. ISBN: 9788497492645. Vol. II, 307 páxs. ISBN: 9788497492652.

Todos os que nos dedicamos ao estudo e ensino da literatura italiana en Galicia temos que alegrarnos sempre de que unha nova tradución de textos italianos se publique. Neste caso a alegría é dobre pois os dous volumes dedicados á *Turandot* de Carlo Gozzi, do profesor Javier Gutiérrez Carou, presentan non só a primeira tradución dunha obra de Gozzi na península ibérica, senón tamén unha edición crítica do texto orixinal italiano, ademais dunha documentadísima introdución crítica, con gran profusión de datos biográficos, literarios e bibliográficos, acompañados duns textos gozzianos inéditos ata agora.

A figura do comediógrafo italiano Carlo Gozzi (1720-1806) é moito menos coñecida que a do seu rival Carlo Goldoni (1707-1793), pero na actualidade, grazas aos estudos de Gutiérrez Carou, un dos maiores expertos na península en teatro italiano do século XVIII, e autor dunha monografía sobre Gozzi de lectura indispensable, sabemos que non se pode entender o teatro de Goldoni sen ter en conta a produción teatral de Gozzi e viceversa, pois toda a súa vida, dedicada principalmente ao teatro, foi unha constante liorta dialéctica entre eles, na procura do fervor do público teatral e na defensa dos seus principios estéticos e ideolóxicos. Fronte á reforma cómica de Goldoni e o seu afastamento dos bufonescos arlequíns e pantalóns, temos a contrarreforma da comedia de Gozzi, con obras baseadas no repertorio barroco castelán, nos contos infantís de orixe popular e oriental e mesmo na *commedia dell'arte*.

As fábulas dramáticas (*Fiabe*) de Gozzi foron moi populares na Venecia do seu tempo e malia que hoxe poidan resultarnos inaceptables polo seu reaccionarismo e polo seu rexeitamento dos principios da Ilustración, os seus

indiscutibles méritos artísticos e espectaculares obrigan a buscalle acomodo na historia da literatura e da cultura italiana e occidental.

Froito do cruzamento entre un conto persa e a *commedia dell'arte* nace *Turandot*, a historia dunha princesa moi bela e cruel, que non ten reparos en mandar á morte aos seus pretendentes por seren incapaces de resolver as súas abstrusas adiviñas, ata que a forza do amor de Calaf consegue afrouxar o seu corazón. A partir dun relato presente en *Les Mille et Un Jours* (unha tradución-adaptación ao francés de contos persas), o escritor italiano creou unha obra dramática na que mesturaba a solemnidade trágica da corte chinesa cos aspectos populares e humorísticos dos personaxes da *commedia dell'arte*, unha traxedia que conclúe en comedia, e na que a misoxinia máis recalcitrante se une co poder salvífico do amor. A obra estreouse en Venecia en 1762 e deu orixe a un mito que fascinou a escritores como Schiller e Goethe, e que xa no século XX deu lugar a unha das óperas líricas máis coñecidas e engaiolantes de todos os tempos: *Turandot*, de Puccini (se ben os seus libretistas, Renato Simoni e Giuseppe Adami, inspiráronse non no texto italiano senón na adaptación romántica de Schiller quen, de todos os xeitos, segue moi de preto o texto gozziano). Con esta tradución ao galego (e, como dixemos, primeira versión dunha obra de Gozzi nunha lingua ibérica) Gutiérrez Carou fai entrar dentro do sistema literario galego unha obra imprescindible para entender as dificultades da recepción das ideas da Ilustración e mesmo a importancia do século XVIII para a cultura occidental, o que sen dúbida tamén axudará a entender a situación do mundo actual, dominado por graves problemas de aceptación e reacción ás novas ideas e avances da sociedade contemporánea.

Dos dous volumes presentados baixo o título de *Turandot* de Carlo Gozzi e ilustrados ambos os dous con fermosos gravados de máscaras venecianas, o primeiro é unha introdución crítico-historiográfica á devandita obra, que indo dende o máis xeral ao máis específico, nos fai sabedores da situación do teatro italiano no século XVIII e da reforma goldoniana, para ir progresivamente amosando a 'contrarreforma' de Gozzi ao programa de renovación da comedia italiana levado a cabo polo rival Goldoni. O paso seguinte é a explicación de todo o necesario para a comprensión da *fiaba* de *Turandot*, é dicir, a tradición textual, as fontes, os personaxes, as circunstancias que rodearon a estrea (o teatro, a compañía, os actores, a acollida do público), seguido dunha bibliografía esencial sobre *Turandot*. O estudo conclúe coa mención das referencias bibliográficas empregadas na elaboración desta introdución. Por último, nun apéndice, o profesor Gutiérrez presenta algúns textos inéditos de Carlo Gozzi conservados no Fondo Gozzi da Biblioteca Nazionale Marciana de Venecia, relativos a *Turandot*. Trátase de dúas versións dunha primeira redacción da *Prefazione* á obra e dos textos de dúas adiviñas que non foron incluídas na versión impresa. Xunto con estes materiais, publica tamén un "prólogo" inédito para unha tempada teatral, aínda que non pertencente a *Turandot*, presente nun dos manuscritos turandotianos. Como vemos, todo un luxo para os estudosos

de Gozzi e, en xeral, para todos os especialistas en teatro italiano do século XVIII.

O segundo volume ocúpao o texto crítico italiano de *Turandot* e a súa tradución galega. Comeza por unha “Nota ao texto”, na que Gutiérrez Carou expón os criterios empregados tanto na preparación da edición crítica coma da tradución galega, sempre con opcións moi atinadas e científicas. Indícanos que a versión galega reflicte graficamente mediante diferentes tipos de letra o emprego por parte de Gozzi da lingua italiana, da lingua veneciana ou de simples guiños para a improvisación, característicos da *commedia dell’arte*. Do mesmo modo tamén tivo moi presente o sistema de versificación galega á hora de adaptar os metros italianos aos galegos, cuestión que o profesor xa tratou nun traballo precedente e que cita en nota ao pé. Prosegue este texto preliminar indicando os parámetros empregados na métrica dos versos e conclúe a parte galega coa mención dos instrumentos lexicográficos e ortográficos utilizados. Canto á edición do texto italiano, comeza cunhas cuestións xerais relativas ás edicións manexadas, e resalta que o recente achado de novos manuscritos turandotianos (manuscritos recollidos no apéndice do primeiro volume teórico) van introducir algúns cambios na súa edición, cambios que detalla polo miúdo. Por último, dedica algunhas páxinas ao aparato crítico, é dicir, ás notas a pé de páxina, case todas de carácter ecdótico na edición crítica italiana que amosan o grande dominio do profesor Gutiérrez na edición crítica de textos antigos, tanto pola súa rigorosidade como pola súa minuciosidade.

Canto á tradución galega de *Turandot*, advírtese tanto un excelente dominio da lingua de chegada coma da tradución en verso e en prosa. É sabido que unha tradución poética engade non pouca dificultade a calquera versión, dadas as restricións e limitacións que o molde e o ritmo métrico determinan, aínda que, como no caso presente, sexan versos brancos. Porén esta tradución poética adaptouse a estes requisitos como son o emprego de versos hendecasilabos e dos esquemas acentuativos italianos habituais (acentos principais nas sílabas 6^a-10^a ou 4^a-8^a-10^a e mais o dactílico 4^a-7^a-10^a, que se pode asimilar perfectamente ao hendecasilabo de “gaita galega”, é dicir, con acentos nas sílabas 1^a-4^a-7^a-10^a) co que se mantén o valor semántico do texto orixinal, aínda que ás veces houbese que introducir algunhas modificacións, como o feito de suprimir adxectivos ou cambiar voces dun verso ao outro. Canto ás partes en prosa da obra (didascalias e improvisacións das máscaras da *commedia dell’arte*) a tradución ao galego é moito máis literal.

A respecto da lingua empregada, obsérvase a presenza dun vocabulario culto e unha elaborada sintaxe, que tenta manter deste xeito o ton do texto de partida, ou o que é o mesmo, o sabor dunha lingua que non é exactamente actual.

Temos ante nós un magnífico traballo que vai servir de referencia para outras traducións de obras teatrais ao galego pois é ben certo que unha tradución publicada sempre vai servir de modelo para futuras traducións, ben sexa

para seguila, para rexeitala ou mesmo para ignorala pero que, en calquera caso, entra a formar parte do corpus de obras traducidas que enriquecen o noso sistema literario. Está claro que, como sempre sucede coas traducións, se poderían cuestionar aspectos concretos da versión que aquí se ofrece, non tanto para criticalas senón mais ben para entrar en diálogo coas escollas tradutolóxicas concretas. Porén, considero moito máis pertinente destacar os grandes logros que a tradución galega de *Turandot* presenta, tanto no conxunto da versión coma nas copiosas notas ao pé (270 en total) que ofrecen información imprescindible para unha correcta comprensión e contextualización do texto traducido e da súa representación teatral. É lóxico que un traballo destas dimensións e con estas características se dirixa fundamentalmente a un público especialista, como poden ser os estudosos da literatura, en particular do teatro ou da Filoloxía italiana. Así e todo a tradución proporciona, sen dúbida ningunha, unha oportunidade única para todos aqueles lectores que amosen interese pola literatura teatral e pola cultura italiana en xeral, xa que, grazas a esta nova publicación, poderán acceder a unha obra fundamental do teatro europeo do século XVIII.

Deamos, pois, os nosos parabéns polos dous volumes de *Turandot* ao profesor Gutiérrez Carou, pois neles recóllese un traballo teórico, ecdótico e tradutolóxico de grande erudición. Esperemos que esta publicación sexa pola súa parte o inicio dunha longa e fecunda amizade entre a literatura italiana e a galega.